

MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARNI MA'NAVIY SHAKLLANISHIDA PSIXOLOGLARNING O'RNI

Qodirov Obid Safarovich

Sharof Rashidov nomidagi

Samarqand davlat universiteti

"Psixologiya" kafedrasi mudiri

Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

obid.kodirov.79@mail.ru

Izzatova Shaxlo G'ayrat qizi

70310901 – Psixologiya

(faoliyatning turli sohalari bo'yicha)

yo'nalishi magistranti

Annotasiya: *Maqolada maktab yoshidagi o'quvchilarni ma'naviy shakllanishida psixologlarning o'rni haqida so'z yuritiladi. Bu faoliyat o'quvchilarning doimiy kamol topishlari va ta'lim olishlariga bog'liq maktabdagi ijtimoiy psixologik faoliyatning barcha jihatlarini ochib berishga qaratiladi.*

Kalit so'zlar: *ijtimoiy psixolog, tibbiy psixolog, psixologik yordam, huquqiy bilim, ijtimoiy tarbiya, faoliyat, ko'p bolali oila, hamkorlik, maktab rahbari.*

Аннотация: *В статье говорится о роли психологов в духовном становлении школьников. Данная деятельность направлена на раскрытие всех сторон социально-психологической деятельности в школе, связанных с непрерывным развитием и воспитанием учащихся.*

Ключевые слова: *социальный психолог, медицинский психолог, психологическая помощь, правовые знания, социальное воспитание, деятельность, многодетная семья, сотрудничество, руководитель школы.*

Abstract: *The article talks about the role of psychologists in the spiritual formation of school-age students. This activity is focused on revealing all aspects of social and psychological activity in the school related to the continuous development and education of students.*

Key words: *social psychologist, medical psychologist, psychological help, legal knowledge, social education, activity, large family, cooperation, school leader.*

Jahonda inson hayotida yuzaga keladigan muammolarni shakllanish qonuniyatlarini psixologik tahlil qilish, unga nisbatan zarur psixologik chora-tadbirlarni belgilab ularga oqilona yechim topish va natijalarni to'g'ri baholash hamda ilmiy asosda qarorlar qabul qilish muammolarini o'rganishga yo'naltirilgan tadqiqotlarga alohida ahamiyat berilmoqda. Jenevada Millatlar Ligasining Beshinchi Assambleyasida qabul qilingan "Bolalar huquqi to'g'risidagi Deklarasiya"da bolalarga jismoniy va ma'naviy rivojlanishi uchun barcha sharoitlar yaratib berilishi", "gunoh

qilgan bola to'g'ri yo'lga solinishi", "og'ir damlarda bola mehr ko'rib voyaga yetishi va himoya qilinishi" ta'kidlanadi. BMTning Ta'lim, Fan va madaniyat masalalari bo'yicha tashkiloti – YuNESKO ma'lumotlariga qaraganda, bugunki kunda jahonda o'n millionlab bolalar ta'lim olishdan mahrumligicha qolmoqda, 85 millionga yaqin bola mutlaqo o'qish va yozishni bilmas ekan. Savodsizlik, o'z navbatida, o'smirlarning kelajagiga salbiy ta'sir ko'rsatib, ularning bilib-bilmay jinoyat ko'chasiga kirib qolishiga sabab bo'lmoqda. Shunday ekan, maktab yoshidagi o'quvchilarni ma'naviy shakllanishida ijtimoiy psixologik omillarini aniqlashga qaratilgan tadqiqotlar jiddiy ahamiyat kasb etadi.

Respublikamizda maktab o'quvchilari bilan ijtimoiy psixologik ish olib borish rivojlanmoqda. U qisman moziy tajribasi, qisman zamonaviy pedagogik tibbiy, psixologik, yuridik faoliyat turlariga tayanib ish olib bormoqda. So'nggi yillarda pedagogik jamoalar ham paydo bo'lib, ularda maktab nafaqat ta'lim-tarbiya masalalarini, balki o'quvchining boshqa bir qator ijtimoiy muammolarini ham yechmoqda. Davlatimizdagi o'zgarishlar mavjud ta'lim tizimiga ham o'z ta'sirini ko'rsatdi. Chunki unda jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy inqirozi aks etmasligi mumkin emas. Umumta'lim maktabi o'zining o'quv, tarbiya va ijtimoiy funksiyalarini ko'rib chiqib birinchi o'ringa quyidagi ijtimoiy funksiyalarni qo'yishi kerak edi: Ta'lim to'g'risidagi Qonun, Kadrlar tayyorlash milliy dasturini bajarish lozim edi, biroq ta'lim bolalar va o'smirlar manfaati asosida tashkil qilinmoqda.

Maktabda tarbiya ishini ta'lim bilan teng yuritish. Maktab faoliyatini qayta yo'naltirish. Maktab ishini, bolalar faolligini oshirish, turli bolalar klublari tuzishga asoslash. Maktabning asosiy ijtimoiy vazifasi bolaning ta'lim-tarbiya olishga bo'lgan huquqini amalga oshirish hisoblanadi.

Zamonaviy maktab sharoitlarida bolalarning ijtimoiy psixologik himoyasi quyidagicha amalga oshmoqda: Maktab ma'muriyati, sinf rahbarlari, guruh tarbiyachilari, kam ta'minlangan oilalar farzandlariga moddiy yordam, bepul ovqatlanish tashkil qilishadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev "Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, muqaddas dinimizning sofligini asrash – davr talabi" mavzusidagi anjumanda so'zlagan nutqida "…bugungi kunda mahalladagi, ayniqsa, uyushmagan yoshlarning taqdiri bilan kim qiziqayapti? Bolalar kimlar bilan hamsuhbat bo'layotgani, o'qishga qachon borib, qachon kelayotganini kim nazorat qilayapti? Yoshlar, xususan, o'smirlar orasida bezorilik, jinoyatlar soni ortishiga qanday omillar sabab bo'layapti? Ba'zi yoshlarimiz uchun mehr-oqibat, axloq-odob tushunchalari butunlay begona bo'lib borayotgani, ularda befarqlik, mas'uliyatsizlik, mehnat qilmasdan kun ko'rishga intilish kabi illatlar paydo bo'layotgani – achchiq bo'lsa-da, haqiqat"¹⁵ degan edilar.

Sinf rahbarlarning bolaning oiladagi holatini o'rganishadi. Tarbiyasi qiyin bolalar bilan alohida shug'ullanishadi. Maktabda psixologlari, bola qobiliyatlari va

¹⁵ "Халқ сўзи" газетаси, 2017 йил 16 июнь, 119 сон, 2-бет.

qiziqishlarini o'rganishadi. Psixoterapevt va psixologlar ota-onalar va bolalarga maslahat berishadi va yordam berishadi. Maktabda mavjud bo'lgan sog'liqni saqlash xizmati maktab o'quvchilarini tibbiy ko'rikdan o'tkazishadi, jismoniy tarbiya guruhlari tuzishadi, kuchsiz bolalarga maxsus ovqatlanish tashkil qilishadi, karantin sinflarini nazorat qilishadi. Maktabda ijtimoiy ishga maktab direktori yordamchilaridan biri rahbarlik qiladi. Tarbiya ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari maktabning maktabgacha tarbiya muassasalari, turli hukumat tashkilotlari bilan aloqasiga katta e'tibor qaratadi. Ota-onalar qo'mitasi ham o'z o'rnida tarbiyasi og'ir bilan ishlashga yordam beradi.

Turli davlatlarda ijtimoiy psixolog ishiga ikki yondashuv mavjud: u maktab bilan hamkorlik qiladi yoki u maktabning shtatli hodimi hisoblanadi. Maktab bilan hamkorlik qila turib ijtimoiy psixolog tez-tez maktabga borib turadi. Ota-onalar va o'quvchilarning o'zaro munosabatlarining yaxshilanishiga yordam beradi, dars qoldirish sabablarini aniqlaydi. U bolalar bilan qo'pol munosabatda bo'lgan oilalarni, jismoniy va ruhiy nuqsonli bolalarni aniqlaydi. Bola yoki oilaga yordam berish maqsadida bolaning uzoq davom etgan kasalligi sabablarini surishtiradi, bola o'qishda ortda qolmasligi uchun u bilan uyda va kasalxonada alohida shug'ullanadi. Bola tarbiyasidagi muammolarni xal qilish uchun huquqshunos, shifokor, militsiya hodimlari xizmatidan foydalanadi.

Ijtimoiy psixolog o'quvchining maktabdan tashqari vaqtini tashkillashtirib, o'z tarbiyaviy ishini olib borishida ota-onalar bilan hamkorlik qiladi. Hamkorlik yuzasidan seksiya, klublar, har xil mehnat, turistik bo'linmalar tashkil qiladi. Ijtimoiy psixolog pedagogik jamoaning tarbiyasi og'ir bolalar bilan ish olib borishini tartibga soladi. U maktab pedagogik jamoasiga doimiy tarzda sinfdagi psixologik muhit to'g'risida axborot beradi. Aynan shu holat maktabda ijtimoiy ish olib borishning rejasini tuzishda muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiy psixolog maktabdan haydalgan bolalarga alohida e'tibor qaratishi kerak. U ularni boshqa maktabga joylashtirishga, yangi jamoaga ko'nikishlariga yordam ko'rsatadi. Ijtimoiy psixolog dars soatlari vaqtida noqonuniy ishlab yurgan bolalarni aniqlaydi, ularning o'qish masalasini hal qiladi. U ko'p bolali oilalarning barcha imtiyozlaridan foydalanishlari, bolalarning reabilitatsiya markazlarga qatnashlarini nazorat qiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari va sinf rahbarlari tumandagi oila va o'quvchilarni o'rganib chiqishadi. ijtimoiy yordamga muhtoj bolalarga e'tibor berishadi, tarbiyasi og'ir bolalarni tarbiyalashda oilalarga yordam berishadi. O'quv ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari o'z faoliyatida to'garak, seksiya, klublarni tashkil qilish, o'tituvchining o'quvchilar bilan individual ishlashini, yashash joyida bolalar bilan konsultasiya o'tkazish, alohida pedagogik e'tiborga muhtoj bolalar bilan ish olib borishni nazorat qiladi.

Alohida fanlardan dars beruvchi o'qituvchilar bolalarning qiziqishlarini o'rganib chiqib, ularni turli to'garak va seksiyalarga jalb qilishadi. Maktabda turli tadbirlar o'tkazishadi. Bu tadbirlarni o'tkazishda ota-onalar va sobiq o'quvchilar yordamidan foydalanishadi, maktabga mashhur kishilarni chaqirishadi. Maktab yoshidagi

bolalarning asosiy ijtimoiylashtiruvchi omili bolalar submadaniyatini shakllantiruvchi tengqurlar jamoasidir.

Ijtimoiy psixolog bu hodisalarning funksiyalarini bilishi, ularning o'quvchilarning shaxsiy hislatlari va ijtimoiy munosabatlarini rivojlantirishdagi o'rinlarini ko'ra olishi lozim. Bola ijtimoiylashuvining shartlaridan biri tengqurlar bilan munosabatga kirishishdir. Bu munosabat bolalar bog'chasi guruhi, maktab sinflari, turli norasmiy bolalar va o'smirlar birlashmalari kabi kichik guruhlarda shakllanadi. Bolalar va o'smirlar guruhlarida tengdoshlar orasida funksional, emosional shaxsiy munosabatlar o'rnatiladi. Tengqurlar guruhi odatda a'zolarining hududiy yaqinligi asosida shakllanadi. Tengqurlar guruhi individual qiziqishlarning mos tushishi, rasmiy tashkilot (sinf, gurux va boshqalar) borligi va guruh a'zolari o'rtasida shaxsiy munosabatlar mavjudligi tufayli shakllanadi. Bu munosabatlar guruh a'zolarining xarakter va o'zaro ta'sirlarida, shuningdek sinfda rollarni taqsimlashda namoyon bo'ladi. Eksperimental tadqiqotlarda yetakchisi bo'lmagan guruh aniqlanmagan. Sohaviy etakchilar ham bo'lishi mumkin. Masalan, aqliy, emosional, ishbilarmon yetakchi bo'lishi mumkin. Tengqurlar guruhini bir necha parametrlar bo'yicha tasniflashimiz mumkin. Ijtimoiy tizimidagi yuridik maqomiga ko'ra tengqurlar guruhlari rasmiy, ya'ni jamiyat tomonidan tan olingan, biror bir davlat yoki jamoat tashkiloti bilan bog'liq bo'lgan guruhlar va norasmiy o'z-o'zidan mavjud bo'lgan guruhlarga bo'linadi. Ijtimoiy psixologik maqomiga ko'ra ular ikkiga bo'linadi, ya'ni mansublik guruhi-uning haqiqiy a'zolari mavjud (sinf, sport klubi va boshqalar) va referent guruhi- bunga inson mansub emas, biroq hayolan tayanadi.

So'nggi 10 yilliklarda tengqurlar guruhlari voyaga etayotgan avlod ijtimoiylashuvida eng muhim mikroo'millardan biriga aylandi. Avvalgi davrlarga qaraganda ularning o'rni ancha jiddiylashdi, bunga bir qator jarayonlar o'z ta'siri ko'rsatdi. Urbanizatsiya shunga olib keldiki, borgan sari ko'p bolalar, o'smirlar shaharlarda yashashyapti va u yerda ko'proq tengdoshlar bilan muomala qilish imkoniga ega bo'lishmoqda. bu muomalani kattalar to'liq nazorat qila olishmaydi. Katta oilaning kichiklashuvi bir bolali va to'liqsiz oilalarning ko'payishi, oilalarning noto'g'ri tashkillashtirilganligi bolalar uchun oiladagi emosional aloqalarning etishmovchiligini uydan tashqarida to'ldirish zaruriyatini keltirib chiqaradi. Bolalar, o'smirlar va o'spirinlar bir vaqtning o'zida bir necha bir-birdan farqlanuvchi guruhlarga a'zo bo'lishlari mumkin.

Rasmiy guruhlar (sinf, sport to'garagi va boshqalar) bolalar ijtimoiylashuviga ular hayotiy faoliyatining mazmuni, ularda shakllangan o'zaro munosabatlarning xarakteriga bog'liq ravishda ta'sir ko'rsatadi. Norasmiy guruhlar bolalar, o'spirinlar va o'smirlar ijtimoiylashuviga ularning tarkibi, yo'naltirilganligi yetkachilik turiga ko'ra ta'sir ko'rsatishadi. Turli yosh va ijtimoiy madaniy xususiyatlarga ega bo'lishiga qaramay tengqurlar guruhining ijtimoiylashuvdagi funksiyalari universaldir.

Birinchiidan, guruh a'zolarini shu jamiyat madaniyatiga o'rgatadi, ya'ni ularning xulq-atvorini guruh a'zolarining milliy, diniy, mintaqaviy, ijtimoiy mansubligiga moslashtiradi.

Ikkinchiidan, tengqurlar guruhlarida ijobiy xulq-atvorga o'rgatiladi. Bu ularga namunaviy xulq-atvorlarni ko'rsatish, g'ayri ijtimoiy xulq-atvorlarga nisbatan chora qo'llash orqali amalga oshiriladi.

Uchinchiidan, tengdoshlar guruhlarida bolalar, o'smirlar va o'spirinlarning kattalar, xususan ota-onalar ta'siridan avtanomlashuvlari jarayonida muhim o'rin tutadi.

To'rtinchiidan guruh o'z a'zolariga yosh submadaniyatidan mustaqil bo'lish imkonini beradi. O'rtoqlar va og'aynilar guruhlarida kiyinish, yurish-turish borasida tengdoshlar jamiyatiga mos bo'lishga harakat qilishadi. Shu bilan bir vaqtda o'z mustaqilliklarini ham saqlashadi. Ya'ni boshqa bolalarni o'z guruhlariga qo'shmaslikka harakat qilishadi.

Beshinchiidan, tengdoshlar guruhlarida bolalar tomonidan o'z-o'zini anglash, o'z-o'zini belgilab olish masalalarini echishga qulay yoki noqulay sharoitlar yaratib beradi.

Oltinchiidan, guruh o'z a'zolari tomonidan "ekologik chuqurlik" sifatida qabul qilinadigan spesifik ijtimoiy tashkilot hisoblanadi. Guruhda emosional va shaxsiy munosabatlar ham shakllanadi. Bolalar va yosh o'smirlar guruhlarida emosional munosabatlarning asosiy funksiyasi tengqurlar xulq-atvorini umumqabul qilingan xulq-atvor normalariga moslashdir. Bu holatda do'stlik rishtalari, simpatiya birinchi o'ringa ko'tariladi. Aslida ular ontogeneza da ancha avval paydo bo'lishgan. Agar maktabgacha yoshdagi bola ularga amal qilsa, bu holat boshqa bolalar tomonidan ijobiy qabul qilinadi.

Shaxsiy munosabatlar guruhdagi o'zaro bog'liqlik bo'lib, bunda bir bola xulq-atvorining sababi boshqa bola uchun shaxsiy ma'noga ega bo'ladi. Shaxsiy munosabatlar bola atrofdagilar bilan munosabatda kattalar rolini bajarganda yorqin namoyon bo'ladi. Bolalar hamjamiyati bolalar submadaniyatining tashuvchisi hisoblanadi. Bolalar submadaniyati-bu bolalarga jamiyatga ko'nikishlariga va o'z normalarini yaratishlariga ko'maklashuvchi madaniy hudud va muomala doirasidir.

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. - Toshkent: O'zbekiston, 2017. - 80 b.
2. O'zbekiston Respublikasining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni, 2016 yil 14 sentyabr. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 37-son, 426-modda.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. 2017. - 6 (766)-son.

4. Qodirov O.S. "O'smirlarda (11-15 yosh) jinoyat motivlari shakllanishining psixodiagnostikasi va psixokorreksiyasi" // Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun tayyorlangan dissertasiya. T.: 2020, - 155 b.

5. **Qodirov O.S. "Umumiy psixologiya" o'quv qo'llanma Samarqand – 2022. - 250 b.**

6. Davletshin M.G va boshqalar. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. T-2004 yil.

7. Nishonova Z.T, G.Alimova. Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi. Toshkent-2003 yil

8. Sherbakov A. I. Yosh psixologiyasi va pedagogika psixologiyadan praktikum. Toshkent, 1991yil.

